

УДК 622.339(4/9)

Гавловська К. – магістр культурології,
наук. співробітник РОКМ

БУРШТИН У КУЛЬТУРІ НАРОДІВ СВІТУ

Тривалий час вчені сперечалися про те, що таке бурштин. Різні народи, яким він був відомий, намагаючись пояснити його походження, складали легенди і міфи. Один із найдавніших поетичних міфів дійшов до нас від римського поета Овідія в його «Метаморфозах».

Фаетон – син Бога Сонця попросив свого батька дати йому покерувати сонячною колісницею. Однак, він не зміг впоратися з нею і ледь не спалив Землю. Неймовірне пекло охопило Землю: висохли річки від Дону до Рейну, утворилися великі пустелі, загорілися ліси. За це Бог, розгнівавшись, блискавкою розбив воза, і кинув Фаетона в річку Ердан, що протікала на півночі Світу. Земля була врятована, але Фаетон загинув. Його мати і численні сестри, що носять збірне ім'я Геліади, гірко оплакували сина і брата, перетворилися на дерева. Сльози Геліади стікали у води Ердана, стаючи бурштином. Міф цікавий тим, що в ньому міститься натяк на рослинне походження бурштину [12; 116].

Найбільш повні відомості про походження бурштину вперше описані у відомій праці «Природна історія дорогоцінних каменів» Плінія Старшого (23-79 рр. н.е.). Вивчивши роботи майже трьох десятків авторів, Пліній однозначно доходить висновку про рослинне походження бурштину. Він вважав, що бурштин утворюється з рідкої живиці хвойних дерев, яка твердне під дією холоду, часу і морської води [10; 8].

Поворотним моментом у розвитку поглядів на походження бурштину можна вважати другу пол. XVIII століття. М.Ломоносов у своїх роботах наводив незаперечні докази рослинного походження бурштину. Тісне знайомство М.Ломоносова з бурштином відбулося при складанні «Каталогу колекції Мінерального кабінету Академії наук» 1741 р. Його енциклопедичні знання в галузі геології та гірничої справи дозволили знайти аргументи для спростування доказів прихильників неорганічного походження бурштину і довести його рослинне походження.

Із західних вчених ідею М.Ломоносова про рослинне походження бурштину підтримав професор Кенігсберзької академії та університету Ф.Бок [8; 106].

Камінь супроводжував людину протягом усього її життя. Культура давніх цивілізацій несе відображення філософських, естетичних, релігійних аспектів ролі каменю як символу вічності, краси та віри.

Перші вироби з бурштину почали виготовляти ще в палеоліті. У неоліті (6 тис. років тому) бурштин стає предметом торгівлі. Особливо цінується балтійський бурштин. Він прикрашав побут жителів нинішнього Балтійського узбережжя вже в період новокам'яної доби. За свою красу прибалтійський бурштин називали золотом Півночі. І це відповідало істині: бурштин цінувався на вагу золота [2; 73].

Завдяки розвиненим торговим зв'язкам чимало балтійського бурштину знайдено на території античних держав. Вироби та прикраси з нього знаходили при розкопках на острові Кріт, шахтних гробницях мікенської культури, побудованих близько 1600-800 рр. до н.е. [1; 78].

Велику роль у розвитку торговельних зв'язків Середземномор'я з північними країнами відіграла Троя. Вона отримувала бурштин із Півночі. Однак, прямі зв'язки між територіями були відсутні: бурштин надходив із третіх рук. Після 600 р. до н. е. мода на бурштин у Греції стала проходити, але ще протягом 200 років вона зберігалася в грецьких колоніях на Апенінському півострові, а також у більш віддалених місцях [7; 202].

У VI-V століттях до н.е. бурштин поширився на Апенінському півострові; спочатку він з'явився у етрусків, що використовували його для виготовлення фібул, сувенірів у вигляді

скарабеїв, підвісок, а також для інкрустації. Оскільки Етрусія була першою державою на півострові, де інтенсивно використовувався бурштин, у подальшому італійські вироби з бурштину стали називати етруськими, хоча насправді вони були зроблені в державах, розташованих південніше [3; 36]. До цієї групи виробів належать підвіски у вигляді голів, виконані в двох манерах.

Підвіски з великими мигдалеподібними очима і волоссям, наміченими паралельними лініями, поширені по всьому півострову, а інші, в більш реалістичній манері виконання, зустрічаються тільки в південній Італії. Широко розповсюдженими виробами були амулети родючості у вигляді голови барана і черепашок каури, підвіски-флакони, а також фігурки фантастичних і реальних тварин.

Грецькі астрологи вважали, що бурштин підходить всім знакам зодіаку, крім Тільця. Найкращий альянс у бурштину з Левами. Цей шматочок смоли зміцнює віру і оптимізм, фізичну силу і бадьорість. Також греки вірили в те, що для магічних ритуалів потрібний червоний бурштин, але за умови, що в ньому знаходиться комаха або скорпіон. Бурштин із скорпіоном володіє найбільшою силою, його застосовують для очищення і захисту від наслідків магічних дій [4; 78].

У міфології багатьох країн зустрічаються твердження про те, що в шматочках бурштину живуть духи. У Давній Греції вважалося, що бурштин має схожість із Венерою і володіє силою Сонця. Шматочки бурштину, всередину яких потрапили комахи або листочки, самі по собі вважалися сильними магічними інструментами, здатними робити як добрі, так і злі справи. Магічні властивості бурштину так само різноманітні, як і лікувальні. Наприклад, бурштинове намисто слід носити матерям-годувальницям, щоб у дитини згодом виробився веселий і добрий характер. Шматок необробленого бурштину потрібно класти біля подушки, щоб відлякувати злих духів у той час, коли людина найбільш вразлива – під час сну. Цей мінерал здатний втішити людей, яких спіткало горе: він дає полегшення і надію на майбутнє. У будинку потрібно обов'язково тримати кілька предметів із бурштину, аби вберегти житло від пожеж і попадання блискавки [11; 56].

Єгиптяни, що дізналися про бурштин у 4 тис. до н.е., високо цінували його. Показовим в цьому плані є той факт, що центральну частину корони Тутанхамона прикрашає шматок жовтого бурштину, навколо якого розходяться діаманти, смарагди та рубіни (унікальна коштовність зберігається в Єгипетському музеї Каїру). У той час бурштин був одним із перших дорогоцінних каменів [9; 44].

У Стародавньому Римі, за Нерона, існувала мода на бурштин. Визнання та високу оцінку бурштину отримав не тільки за красу, а й за свої охоронно-цілющі властивості. Імператор віддавав перевагу чорному бурштині. Крихітна бурштинова фігурка коштувала дорожче відмінного за фізичними даними раба.

Китайці та японці оцінили вишневий бурштин – кров дракона. Його носили в царських родинах. Еталон бурштину становили прозорість і колір. Особливо цінувався золотисто-прозорий і проварений в меду бурштин. Схід віддавав перевагу молочно-білому і прозорожовтому бурштині із зеленуватими відтінками [10; 216].

Якщо в бурштині застигла комаха – цінність його зростала. Раніше, за шматочок бурштину з мушкою фінікійці віддавали шістьдесят кинджалів і сто двадцять мечів. І лише на початок XIX століття бурштинова мода прийшла в Росію і Францію [11; 71].

Майстерно зроблені вироби з бурштину вражають красою і радують око. Шедевром використання бурштину в мистецтві по праву вважається знаменита «Бурштинова кімната», подарована Петру I, загублена в роки Великої Вітчизняної війни.

Є історичні свідчення, що бурштин на території України був відомий ще з III тисячоліття до н.е. Так, 1968 р. поблизу с. Іванне Дубенського району Рівненської обл. відкрито поховання, віднесені до кам'яних гробниць культури кулястих амфор, що належать до групи недостатньо вивчених пам'яток доби неоліту. Поряд із звичайними, для такого поховання залишками та уламками посудів, тут знайдено підвіску з бурштину – амулет у

вигляді округлого лінзовидного диска з округлим отвором у центрі. Діаметр диска 11,5x12 см, максимальна товщина 1,4 см, діаметр отвору 2,5 см. На одному боці підвіски – солярний знак у вигляді хреста, на другому – вигравійоване схематичне зображення трьох людських фігур із піднятими руками. Поряд зображені лук і стріли [11; 55]. Зображення людських фігур на амулеті є унікальним. Аналогій їм серед пам'яток культури кулястих амфор досі немає. Виявлення у престижній кам'яній гробниці предмету з бурштину винятково великого розміру свідчить про належність його вождю-жерцю, а також про те, що в останній чверті III тисячоліття до н.е. поліський бурштин відігравав значну роль у релігійно-культурних звичаях неолітичних племен, які населяли територію України.

Бурштин – амулет цікавив багатьох. Вважалося, що бурштин відвертає шкоду лихого ока, оберігає від вроків. Також люди вважали, що він мав антидемонічні властивості. Існувало повір'я, що, сховавши в складках одягу немовляти бурштинову намистину, можна протидіяти злим силам. Мінерал використовували як амулет не тільки від хвороб, але і від різних неприємностей. У Шотландії вважали, що зібрані на червону нитку намистини – найкращий амулет від нечистої сили (злих духів, відьом).

Бурштин й досі вважається неперевершеним оберегом для дітей. Бірманські діти в XIX ст. часто носили амулети у вигляді жаб із бурштину для захисту від лихого ока. У старі часи в багатих будинках Росії та Польщі матерям-годувальницям, нянькам обов'язково надягали бурштинове намисто. Вважалося, що воно не тільки додає матовості і чистоти шкірі дитини, але і захищає від нечистої сили, не пропускає нічого поганого від годувальниці до дитини і приносить немовляті здоров'я і силу. На Сході бурштин здавна застосовувався як прикраса для наречених. На Русі нареченій одягали перед вінцем бурштинове намисто. Вірили, що бурштин допоможе зробити молоду родину щасливою [5; 152].

Екстрасенси називають бурштин астральним чистильником, оскільки він бере на себе негативні впливи з оточення. Недарма на Русі бурштин називали морським ладаном.

Отже, Бурштин – камінь щастя, кохання, творчості, генератор оптимізму і віри. Його носять у срібній або мідній оправі. Але кращого вигляду, ніж природний, бурштин не має. Своїм господарям камінь дарує красу та довголіття.

Багато загадок тримає у собі цей камінь, в якому застиг час. Можливо, вже в цьому тисячолітті на нас чекає каскад дивовижних наукових відкриттів, пов'язаних із намаганням людини зрозуміти сутність цієї скам'янілої смоли хвойних дерев. І що більше будемо вивчати цей таємничий камінь, тим більше будемо дивуватись його загадковій сакральній силі.

Список використаної літератури

1. **Воропинов В.** Солнечный камень / В.Воропинов // Наука и жизнь. – 1975. – № 1. – С. 72-78.
2. **Гуревич Г.П.** Полезные ископаемые Калининградской области / Гуревич Г.П., Казанов Ю.В. – Калининград: Кн. изд-во, 1976. – 100 с.
3. **Ельницкий Л.А.** Древнейшие океанические плавания / Л.А. Ельницкий. – М.: Географгиз, 1961. – 65 с.
4. **Захаревич Я.А.** Янтарь / Я.А. Захаревич. – Калининград: Кн. изд-во, 1971. – 188 с.
5. **Каргер М.К.** Археологические исследования древнего Киева: Отчеты и материалы (1938-1947 гг.) / М.К. Каргер. – К.: Изд-во АН УССР, 1951. – 252 с.
6. **Кларк Дж.** Доисторическая Европа / Кларк Дж. – М.: ИЛ, 1953. – 332 с.
7. **Кун Н.А.** Легенды и мифы древней Греции / Н.А. Кун. – Свердловск: Кн. изд-во, 1960. – 500 с.
8. **Метельский Г.В.** Янтарный берег / Г.В. Метельский. – М.: Мысль, 1969. – 203 с.
9. **Савкевич С.С.** Янтарь / С.С. Савкевич. – Л.: Недра, 1970. – 192 с.
10. **Савкевич С.С.** Учение о янтаре / С.С. Савкевич // Янтарь. – Калининград: Кн. изд-во, 1976. – С. 7-32.

11. **Трофимов В.С.** Янтарь / В.С. Трофимов. – М.: Недра, 1974. – 184 с.

12. **Ферсман А.Е.** Янтарь / А.Е. Ферсман // Рассказы о самоцветах. – М.: Наука, 1974. – С. 116-126.

Резюме

Розглядається специфіка та легенди, пов'язані з природним мінералом – бурштином.

Ключові слова: бурштин, легенди, мистецтво, творчість.

Summary

Gavlovska K. Examined is in the culture of the world people

A specific and legends, related to the natural mineral – amber are examined.

Key words: amber, legends, art, work.

Надійшла до редакції 15.07.2012 р.